

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 5 Sayı: 21 Volume: 5 Issue: 21

Bahar 2012 Spring 2012

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA KÜTAHYA HAPİSHANESİNİN GENEL DURUMU

“GENERAL STATUS OF KÜTAHYA PRISON IN THE EARLY XXTH CENTURY”

Nurgül BOZKURT*

Özet

Bu makalede, önce hapisane kavramı üzerinde durulacak, sonra Osmanlı ülkesinde hapisanenin yaygınlaşmaya başlaması ama o günün koşullarında fiziki ve sıhhi bakımdan uygun mekanların oluşturulamaması üzerine çıkarılan nizamnameler ile ıslah edilmeye çalışılması, bu arada her geçen gün hapisanelere olan ihtiyacın artması üzerine yenilerinin açılması ile ilgili genel bilgiler verilecektir. Ardından 1880 Nizamnamesi'nden bir süre sonra yapılan Kütahya hapisanesi ele alınacaktır. Kütahya hapisanesi hakkındaki bilgileri Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan yoklama cetvelleri, maaş cetvelleri, izahat varakası, keşif varakaları, tamir ve istenilen tahsisat ile ilgili belgelerden elde etmek mümkündür. Bu vesikalardan hareketle hapisanenin fiziki yapısı, kadın ve erkek hapisanesinde ve tevkifhanesinde bulunan mahkûm ve tutukluların sayısı, işlemiş oldukları suç türleri, mahkûmların ekonomik faaliyetleri, hapisane görevlileri, bunların aldıkları maaşlar, hapisanenin geçmiş olduğu tamiratlar, ihtiyaç duyduğu ıslahatlar, sağlık ve temizlik koşulları, mahkûmlar arasında görülen salgın hastalıklar ve alınan önlemler ve hapisane hastanesi oluşturma çabaları üzerinde durularak bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hapisane, Kütahya, Mahkûm, Gardiyan, Suç, Ceza.

Abstract

In this article, firstly the concept of prison will be emphasized and then general information will be provided about how prisons became widespread in the Ottoman country; the reform efforts through regulations (nizamname) because they were neither sanitary places nor physically appropriate; and how new ones had to be opened due to necessity. Afterwards, the Kütahya Prison, built in after 1880 Regulation, will be addressed. Information about the Kütahya prison can be acquired from such documents at the Prime Ministry Archives as attendance registers, payroll sheets, explanation document, exploration documents, documents of renovation and appropriation. Based on such information in these documents as the physical situation in the prison, the number of inmates in both male and female prisons and jails, types of their crimes, economic activities of the inmates, prison officers and their wages, restoration works on the prison, the necessary reforms, health and sanitary conditions, epidemic illnesses and precautions against them and attempts to set up a prison hospital, an evaluation will be presented.

Key Words: Prison, Kütahya, Inmate, Prison Guard, Crime, punishment

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

Giriş

Sözlükte "alıkoyma, tutma, bir yere kapama, zapt etme, salıvermeme, bir yere kapayıp dışarı çıkarmama ve hapisane" anlamlarına gelen habs kelimesi (Devellioğlu, 1992: 364), hukuk dilinde "sanık veya suçluyu belli bir mekânda cebren alıkoymak şahsî hürriyetini kısıtlamak" şeklinde tanımlanır. Bu cezanın infaz edildiği yere habs, mahbes, hapsedilen kişiye de mahpus denilir (Bardakoğlu, 1997: 54). Hapishaneye, eskiden dam ve mahpushane denilirken günümüzde cezaevi ve hapisane kavramlarının kullanılması tercih edilmektedir (Gönüllü, 2006: 57).

Önceleri Babil, Mısır, Yunan ve Romalılarda suçlu, cezası belirleninceye veya infaz edilinceye kadar hapis denilen mekanlarda tutulurdu (Bardakoğlu, 1997: 54 ve Demirbaş, 2005: 5). Öyle ki, bu dönemde yani XVI. yüzyılda Amsterdam cezaevleri ortaya çıkıncaya kadar, cezanın infazı; suçluyu tenkil etmek suretiyle zararsız hale getirmek şeklinde idi. İlk defa Amsterdam cezaevleri ile hürriyeti bağlayıcı ceza düşüncesi gerçekleştirilmiştir (Demirbaş, 2005: 3)¹.

İslam hukukunda hürriyeti bağlayıcı cezanın olmaması, bedenî cezaların esas olması sebebiyle hürriyeti bağlayıcı cezanın infaz edildiği yer anlamında cezaevi yoktu. Osmanlı Devleti'nde, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar İslam hukukunun uygulanması ve İslam hukukunda da hapis cezasının bulunmaması nedeniyle hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz edildiği yer anlamında hapishanelerden söz etmek mümkün değildir (Demirbaş, 2005: 28, 29). Kısaca, Osmanlı Devleti'nde hapis, Osmanlı hukukunda bir ceza infaz müessesesi olmaktan çok muhakeme öncesi tutuklama mekânı veya uyarı amaçlı kısa süreli bir ceza aracıdır (Yıldız, 2002: 107). Cezalandırma usulleri ise, XIX. yüzyılın ortalarına kadar, hadd, kısas, diyet ödeme, ta'zir (Bayındır, 2002: 73-78 ve Maşalı, 2002: 148-161)), kalebentlik, kürek, prangabentlik (Avcı, 2002: 128-147), para cezası (Avcı, 2002: 91-106 ve Acar, 2002: 86), salben idam (iple asma), çuval içinde İstanbul Boğazı'nda denize bırakma ve sürgün şeklindedir (Köse, 2007: 107-121).

Osmanlı Devleti'nde hapishane olarak, genellikle zindan adı verilen kale burçları kullanılmıştır. İstanbul'da suçun türüne göre Yedikule, Eminönü'ndeki Baba Cafer ve Kasımpaşa'daki Tersane zindanları yaygın olarak kullanılmakta idi (Demirbaş, 2005: 29 ve Şen, 2007: 6). Öyle ki, katil, hırsız, borç ve zina mahkumları Galata zindanına, siyasi ve askeri suçlular Babıâli'deki Tomruk, Yedikule, Rumelihisarı ve Tersane'ye gönderilirdi. Zindanlar genellikle subaşının denetimindeydi. Buradaki mahpuslara hayırseverlerin yardımıyla bakılırdı. İstanbul zindanları 1831'de kaldırılmış ve Sultanahmet'te Mehterhane olarak da anılan İbrahim Paşa Sarayı'nın bir kısmı Hapishane-i Umûmi haline getirilmiştir. Buna rağmen, İstanbul dışındaki kale burçlarının zindan olarak kullanılmasına devam edilmiştir (Yıldıztaş, 1997: 42).

Osmanlı Devleti'nde hapis cezası ilk kez Tanzimat döneminde kabul edilen 1840, 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunlarıyla, hürriyeti bağlayıcı bir cezalandırma yöntemi olarak kabul edilmiştir (Aydın, 1993: 481, 482). Bu kanunlarda, idamdan sonra gelen en ağır ceza, müebbet ve muvakkat kürek cezasıydı. 1840 tarihli Ceza Kanunu'nda pranga cezası yoktu ama bu kanuna aynı yıl yapılacak olan ekte ve sonraki 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunlarında pranga cezasına yer verilmiştir (Saner, 173). Tanzimat kanunları, hapishanedeki ağır hasta hükümlülerin iyileşinceye kadar kefaletle salıverilmesi, yoksul olanların beslenme ve giyim giderlerinin devletçe karşılanması gibi bir takım ilkeler de getirmiştir (Demirbaş, 2005: 29). İslahat Fermanı'nda da, hapishanelerin olumsuz koşullarının düzeltilmesi, cezaevlerinde devlet tarafından konulmuş disiplin kurallarına uygun olan işlemler dışında, bedensel ceza, eziyet ve işkencenin kaldırılması, sert davranışların yasaklanması, yapanların cezalandırılması, ayrıca sert davranışların yapılmasını emreden görevliler ve bunu yapan kişilerin görev yerlerinin değiştirilip cezalandırılacağı hususları yer almıştır (Bozkurt, 1996: 109). Tanzimat ile başlayıp İslahat Fermanı ile devam eden Osmanlı Devleti'ndeki hapishane ıslah çalışmaları II. Abdülhamit döneminde de devam etmiştir. Öyle ki, 1880 tarihli Hapishaneler ve Tevkifhaneler Nizamnamesi ile Osmanlı ülkesinde hapishaneler ve tevkifhanelerin artırılması ve

mevcutlarının da ıslahı konusu ele alınmıştır. Nizamnamenin birinci maddesi ile her kaza, liva ve vilâyet merkezlerinde birer tevkifhane ve hapishane bulunması öngörülmüştür (Yıldız, 2002: 298).

Bu nizamnameye dayanarak açılan hapishanelerden biri de Kütahya sancağında yer alan Kütahya merkez hapishanesidir. Bu hapishanenin yapım yılı tam tespit edilemese de 6 Haziran 1890 tarihinden itibaren yeniden inşasına dair keşif defterleri tanzim edildiği (BOA., DH.MKT., nr. 1748/35) bilgisine bakarak, Kütahya'da bir hapishane yapılması düşüncesi, bu tarihten oldukça önce olmalıdır. Üstelik hapishane bitinceye kadar bazı binaların hapishane olarak kullanılması önerileri ve bu önerilere verilen cevaplar (BOA., DH.MKT., nr. 2005/53, 2019/107, 11/35 ve BOA., BEO, nr. 12806/171), hapishanenin yapımı için gerekli meblağın önce 1892 sonra da 1893 senesi bütçesinden karşılanmasının uygun görülmesi (BOA., DH.MKT., nr. 1939/22 ve BOA., BEO. nr. 181/13525) gibi yazışmalar dikkate alındığında XIX. yüzyılın sonunda yapılmış olması muhtemeldir. Kütahya hapishanesi ile ilgili tespit edilen yoklama cetvelleri incelendiğinde, Kütahya'daki hapishaneden Kütahya sancağı merkez hapishanesi, Kütahya sancağı Kütahya kazası hapishanesi, Kütahya hapishanesi, Kütahya merkez liva hapishanesi, Kütahya sancağı merkez liva hapishanesi, Kütahya sancağı hapishanesi, Kütahya merkez hapishanesi şeklinde bahsedildiği görülmektedir.

Makalede, nizamnameden bir süre sonra yapılan Kütahya merkez hapishanesinin yeri, fiziki durumu, hapishane görevlileri, sorumlulukları, aldıkları maaşlar, mahkûmların suç türleri, tutuklu ve mahkûmların sayısı, ekonomik faaliyetleri ve hapishanelerin sağlık koşulları üzerinde durulacaktır.

Kütahya Hapishanesinin Yeri ve Fiziki Yapısı

Kütahya sancağında merkez hapishanesinin dışında Simav, Gediz, Uşak ve Eskişehir kazalarında da birer kaza hapishanesi vardır. Kütahya hapishanesinin yeri hakkındaki bilgilere 20 Aralık 1916 tarihli izahat varakasından ulaşılmaktadır. Bu bilgiler ışığında Kütahya hapishanesinin, Kütahya Hükümet Caddesi'nde Belediye Dairesi² ve Telgrafhane³ karşısında olduğu tespit edilebilmektedir⁴. Burada hapishane ve tevkifhane bir arada olup 13 koğuş bulunmaktadır. Mevkuf ve mahkûmların koğuşları birbirinden ayrıdır. Yalnız havalandırma esnasında aynı avluda birlikte gezinmektedirler. Bu arada 1916 yılında, Kütahya'da nisa (kadın) hapishanesi olduğu da anlaşılmaktadır. Bu hapishane, ayrıca hapishane ve tevkifhane karşısında olup iki koğuştan ibarettir. Burada kadın mevkuf ve mahkûmlar bir arada tutulmaktadırlar (BOA, DH.MB.HPS. M., nr. 29/69). İzahat varakasından, yerini ve fiziki durumunu tespit etmeye çalıştığımız Kütahya'da bulunan kadın ve erkeklere mahsus hapishane ve tevkifhaneler bugün ayakta değildir⁵.

"Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi" adlı eserinde Altun, Kütahya hapishanesinin mimarisi hakkında; "hapishanenin küçük orta avlulu ve bir kısmının iki katlı bir yapı olduğunu, bir kısmının ise tek katlı olduğunu; bu yapının yanındaki bölümün, dikdörtgen taşkın söveli pencereler, geniş ve dalgalı taş silmeler, köşelerde, araları derzlenmiş köşe pilasterlerinin olduğunu, kat aralarının ahşap olabileceğini, bugün Yeşil Cami'ye bakan ve yangından kurtulmuş duvarın, içten birinci kat döşeme seviyesine kadar moloz dolgu arasında kendini belli ettiğini, basık kemerli geniş açıklıklarla hafifletilmiş olan duvarların ise moloz taş örgüye sahip olduğunu, mutfak olarak kullanılan bölümün yanında Cafer Dede türbesinin olduğunu" belirtir (Altun, 1981: 439).

Kütahya hapishanesi başlangıçta 400 kişi kapasiteli inşa edilmiştir. Zamanla kalabalıklaşarak mevcudu 900 kişiyi bulmuştur. Bu konu ile ilgili olarak Vali Tevfik Bey, 7 Eylül 1908 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne bir telgraf göndererek, aşırı izdiham sebebiyle daha önceden ortaya çıkan bulaşıcı hastalıkların yeniden görülebileceği, mahkûmların hapishaneden firar etmeye kalkışabilecekleri hususundaki endişelerini dile getirmiştir. Telgrafta, hapishane ıslahatının sağlanabilmesi için kürek cezasıyla mahkûm edilmiş olanların başkaca kürek mahallerine nakledilmesinin uygun görüldüğü de yazılmıştır. Ayrıca bu nakil gerçekleştirilinceye kadar da, acilen Kütahya'da bir yer kiralanarak mahkûmların

nakledilmesinin düşünüldüğü bildirilerek, yetkililerden Kütahya'da bir yer kiralanmasına ve buraya mahkûmların nakledilmesine izin verilmesi yoluyla bu duruma çare bulunması istenmiştir (BOA, DH.MKT., nr. 1294/81). Kütahya hapishanesi yöneticilerinin talebine benzer istekler tüm ülke hapishanelerinden gelmekteydi. Sonunda Osmanlı yönetimi merkeze gelen fiziki yapı ve sıhhi koşulların düzeltilmesi ile ilgili ortak talepleri ve şikayetleri değerlendirerek, 1916 tarihli yeni bir nizamname çıkarmıştır. Buna göre, hapishanelerin batı tarzında düzenlenmesi amaçlanmıştır. İslah konusu teoride gerçekleşmesine rağmen uygulamada maddi imkansızlıklar yüzünden yetersiz kalmıştır (Daşcıoğlu, 2008: 1004).

Ancak tüm bu imkansızlıklara rağmen Kütahya hapishanesinin geçirdiği tamirler, istenilen tahsisat ile ilgili belgeler hapishanesinin fiziki yapısı hakkında çok açıklayıcı olmasa da bir fikir vermektedir. Öyle ki, 18 Eylül 1912 yılında Kütahya hapishanesi müdürüne oda yapılması ve genç mahkûmlar için münasip bir yerin kiralanması amacıyla Dahiliye Nezareti'nden talepte bulunulduğu anlaşılmaktadır. Lakin Dahiliye Nezareti, savaşta bulunulması (Balkan Savaşları) sebebiyle, mümkün olduğunca tasarrufa gidilmesi zarureti üzerinde durarak tahsisat talebini reddetmiştir. Ama Kütahya hapishanesindeki genç mahkûmlar için münasip bir yerin kiralanması isteğine olumlu cevap vererek kira bedelinin devlet tarafından karşılanabileceğini bildirmiştir (BOA, DH.MB.HPS., nr. 96/24).

29 Mart 1914 tarihli tahrirat ise Kütahya hapishanesine ilaveten yapılacak hastane ile bazı tamirat için hazırlanan 2 Ağustos 1914 tarihli keşifname gereğince 8474 kuruş 62 para havalename talep edilmesi ile ilgilidir (BOA, DH.MB.HPS.M., nr. 15/52). Bu belge ile 1914 yılında Kütahya hapishanesinde henüz bir hastane odasının (revir) olmadığı ve yapılmasının arzu edildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Kütahya hapishanesinin tamire gereksinim duyduğu görülmektedir.

20 Mart 1915 tarihli tahrirat, hapishane helası ve su borularının temizlenmesi masrafiyla ilgili 3 Mart 1915 tarihli keşif varakasının uygun bulunduğu hakkındadır. Bu belgedeki helalar ve su borusu için istenilen 992 kuruş tahsisatın ayrılmasının kabul edilmesinden (BOA, DH.MB.HPS., nr. 113/34), hapishanede daha önceden mevcut olan tuvaletlerin ve su borularının tamirine ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

10 Şubat 1916 tarihli belge Kütahya Hapishanesi'nin tamiratına ait kireç, kum, tuğla gibi inşaat malzemeleri ve amele ve nakliyat ücretlerini gösteren iki adet cetvel ile ilgilidir (BOA, DH.MB.HPS.M., nr. 25/17). Dolayısıyla bu belgeden de Kütahya hapishanesinin tamire muhtaç olduğu anlaşılmaktadır.

20 Şubat 1916 tarihli tahrirat, Kütahya Hapishanesi çatı kiremitlerinin tamiri için havalename isteği ile ilgilidir. İstenilen 922 kuruş 15 para havalenamenin, 14 Nisan 1916 tarihli tahrirat ile kabul edildiğinin bildirilmesi (BOA, DH.MB.HPS., nr. 11/1) çatısı kiremit olan hapishanesinin tamir edildiğini göstermektedir.

15 Aralık 1918 tarihli tahrirat Kütahya hapishanesi'nin fırtınadan zarar gören ahşap parmaklıklarının yeniden yapılması için 8300 kuruş tahsisat talebi ile ilgilidir (BOA, DH.MB.HPS., nr. 55/23).

Nisa (Kadın) Hapishanesi

Osmanlı Devleti'nde 1912 yılına kadar ayrı bir bina olarak kadın hapishanesinden söz etmek mümkün değildir. Çünkü bu tarihe kadar kadın mahkûm ve tutuklu sayısı azdır (Şen, 2007: 157). Bu yüzden kadınlar cezalarını mahalle imamının gözetiminde, kadın hapishanesi anlamına gelen "imam evi"nde çekerlerdi (Kuru, 2004: 14). Tüm yurttaki kadın mahkûm ve tutuklu sayısının giderek artması, 1912 yılından itibaren kadın hapishanelerinin oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Ancak devlet kısıtlı bütçeye sahip olduğu için, öncelikle yapılmakta olan birkaç yeni hapishanesinin bünyesinde kadınlara mahsus mahaller oluşturma yolunu tercih etmiştir. Sonra kazalardan kadın tutuklu ve mahkûmlar için gelen kadın hapishanesi yapılması taleplerine mali imkansızlıklar sebebiyle cevap veremediğinden, genellikle mevcut hapishanelerin bir ya da iki koğuşunun kadınlara ayrılmasını ya da ek bir

koşuş yapılmasını bildirmiştir. Eđer kazaların bunları yapma olanağı yoksa, çevre bölgelerdeki kadın mahkûmlar için tahsis edilmiş hane veya koşuşlara naklinin sağlanması istenmiştir (Şen, 2007: 157, 158). İşte tüm yurttaki kadın hapishanelerinin oluşturulması zorunlu hale gelmeden çok önce yani 1892-1893 yıllarında Kütahya'da Hükümet Konağı karşısında bir nisa hapishanesinin olduğu ve bunun aynı yıl yıkılarak yerine zaptiye askerleri için koşuş ve müstemilat yapılmak istendiği bilinmektedir (BOA, DH.MKT., nr. 127/35 ve İ..AS., nr. 4/1311/M-13). Mevcut hapishanesinin yıkılmasından sonra Kütahya'da yeniden bir kadın hapishanesine ihtiyaç duyulmuş olmalı ki, 23 Mart 1898 tarihinde yerel idareciler Dahiliye Nezareti'nden Kütahya'da bir nisa hapishanesi yapılmasını talep etmişlerdir. Dahiliye Nezareti de meseleyi Şura-yı Devlet'e havale etmiştir. Bunun üzerine 30 Ocak 1898 tarihli, Kütahya'da müstakil bir nisa hapishanesinin yapılması ile ilgili tezkere Maliye dairesinde okunup incelenmiş ve 1898 senesi gelir giderinin tanzim edilmesi, inşaat sezonunun geçmesi sebebiyle istenen meblağın şimdilik verilemeyeceği bildirilerek, hapishanesinin yapılması kabul edilmemiştir (BOA, BEO., nr. 1097/82239 ve BOA, ŞD., nr. 1570/20). XIX. yüzyılın başlarında Kütahya'da olduğu gibi Anadolu'nun birçok kaza ve şehirlerinde de kadınlara mahsus bir hapishane yoktur. Öyle ki, Aydın vilâyeti Denizli sancağı Buldan kazasında da 1896 tarihinden önce kadınlara mahsus bir hapishane olmadığı için kadın tutuklu ve hükümlüler çeşitli evlerde tutulmuştur. Yine, Buldan'da bir ev aylık 20 kuruşa kiralanarak nisa hapishanesi olarak kullanılmıştır (Çelik, 2006: 431,432).

20 Aralık 1916 tarihine gelindiğinde izahat varakasından elde edilen bilgiler ışığında Kütahya'da mevcut tevkifhane ve hapishane karşısında ayrıca iki koşuştan oluşan mevkuf ve mahkûmların bir arada tutulduğu bir kadın hapishanesinin mevcut olduğu görülmektedir. (BOA, DH.MB.HPS. M., nr. 29/69). 2 Şubat 1917 tarihinde de Kütahya'da kadın tutuklu ve mahkûmlar için hapishane olarak kullanılmak amacıyla bir evin senelik 1800 kuruşluk kontrat yapılarak aylık 150 kuruşa kiralandığı bilgileri elde edilmektedir. Yine Kütahya Mutasarrıf Vekili'nin 19 Nisan 1917 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıda, bir evin eskiden beri aylık yüz elli kuruşa kiralandığı ve her sene havalenamesinin gönderildiği bildirilmektedir (BOA, DH.MB.HPS., nr. 46/27). Ayrıca bu tarihlerde kadın mevkuf ve mahkûm sayılarıyla birlikte kira bedellerinin arttığı da görülmektedir. 1918 yılına gelindiğinde bu artıştan Buldan kaza hapishanesi kira bedeli de nasibini almış olup 1896 yılında 20 kuruş iken tahsisat 50 kuruşa çıkarılmıştır (Çelik, 2006: 432). Buna karşılık devlet, kısıtlı bütçe sebebiyle, hapishanelerin yetersiz olduğu şehir ve kazalarda hapishane yapmak yerine uygun olan bazı binaları kiralarak hapishane olarak değerlendirme yoluna gitmiştir.

Kütahya Hapishanesi'ndeki Tutuklu ve Hükümlüler

Osmanlı Devleti idare sistemi içinde, XX. yüzyıl başlarına kadar, vilâyetlerin merkez ve kazalarındaki hapishane ve tevkifhanelerde bulunan tutuklu ve hükümlülerin işledikleri suç türleri ve sayıları hakkında bilgi vermek için düzenlenen defterler, Zaptiye Nezareti'ne gönderilmekteydi. 1909 sonrasında, Zaptiye Nezareti'nin kaldırılmasından sonra bu defterler Dâhiliye Nezaretine gönderilmişlerdir (Gönüllü, 2006: 61). Kütahya merkez sancağında ve kazalarında hazırlanan, tutuklu ve hükümlülerin sayılarını ve bunların işlemiş oldukları suç türlerini gösteren yoklama cetvelleri de Dâhiliye Nezaretine gönderilmiştir. Bu yoklamaların yılda üç kez olmak üzere dörder aylık dönemler halinde Rumi takvim esas alınarak Mart-Temmuz-Teşrînisâni aylarının birinci günü yapılması ve aynı gün cetvellerin tanzim edilmesi esastı⁶. Cetvellerin büyük çoğunluğunda yoklamaların 4 aylık olduğu belirtilmesine⁷ rağmen yoklama cetvelleri, 4. ayın sonu yani, yoklama günündeki hapishanesinin durumunu gösterip bu zaman dilimi içindeki tutuklu ve hükümlülerin değişimini vermemektedir (Çelik, 2006: 432). Yoklama cetvelleri tablo halinde olup, cinayet, cünha, kabahat şeklinde suçlar üçe ayrılırken⁸, mahkûmlar ve tutuklular şeklinde de bir sınıflandırma yapılarak suç türlerine göre sayıları verilmiştir. Ayrıca mahkûm ve tutuklular zükûr (erkekler) ve inâs (kadınlar) şeklinde de bir tasnife tabii tutularak toplamları yazılmıştır. Tablonun ortasında ise mülâhazat kısmı yer almıştır. Kütahya ile ilgili incelenen cetvellerin çoğunda bu bölümde bir açıklama yer almazken, 14 Kasım 1914 tarihli yoklama cetvelinde suç türleri açıklamasına girilmeden "neferat" başlığı

adı altında zükûr ve inas belirtilerek mahkûm ve mevkûfların sayıları ve bunların toplam miktarı verilmiştir. (BOA, DH.MB.HPS.M, nr. 18/69). Yine 14 Temmuz 1915 ve 14 Kasım 1915 tarihli cetvellerin mülâhazat kısmında ise Yekûn başlığı altında toplam mahkûm ve mevkûf sayıları verilerek toplamları yazılmıştır (BOA, DH.MB.HPS., nr. 155/17, 156/36). Genellikle tek sayfa olan bu yoklama cetvelleri, çoğunlukla hapisane gardiyanları, bazen de polis ve jandarma tarafından hazırlanıp imzalanarak ve mühürlenerek önce kaza hapisanesinin bağlı bulunduğu mutasarrıflığa, sonra da vilâyet merkezi Bursa'ya, oradan da Dâhiliye Nezaretine gönderilmektedir.

Aşağıda yer alan tabloda Kütahya hapisanesi ile ilgili yoklama cetvellerinin esas alınması neticesi tutuklu ve hükümlü sayıları ile bunların mahkûm ya da mevkuf oldukları suçlar hakkında detaylı bilgi bulmak mümkündür.

Tablo 1: Kütahya Hapisanesindeki Mahkûm (Hükümlü) ve Mevkûfların (Tutukluların) 4'er Aylık Yoklama Cetvelleri (14 Temmuz 1914-1 Kasım 1919)

Yoklama Dönemleri	Suçun Cinsi	Mahkûm			Mevkuf			Mahkûm+Mevkuf		Genel Toplam
		Zükûr	İnas	Top.	Zükûr	İnas	Top.	Zükûr Top.	İnas Top.	
14 Temmuz 1914	Cinayet	280	3	283	182	17	199	462	20	482
	Cünha	146	17	163	-	-	-	146	17	163
	Kabahat	2	-	2	-	-	-	2	-	2
	Toplam	428	20	448	182	17	199	610	37	647
14 Kasım 1914	Cinayet	244	2	246	172	2	174	416	4	420
	Cünha	91	15	106	-	-	-	91	15	106
	Kabahat	1	-	1	-	-	-	1	-	1
	Toplam	336	17	353	172	2	174	508	19	527
14 Temmuz 1915	Cinayet	116	1	117	118	5	123	234	6	240
	Cünha	35	7	42	-	-	-	35	7	42
	Kabahat	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toplam	151	8	159	118	5	123	269	13	282
14 Kasım 1915	Cinayet	87	2	89	118	12	130	205	14	219
	Cünha	75	8	83	-	-	-	75	8	83
	Kabahat	3	-	3	-	-	-	3	-	3
	Toplam	165	10	175	118	12	130	283	22	305
14 Temmuz 1916	Cinayet	137	4	141	81	14	95	218	18	236
	Cünha	68	3	71	-	-	-	68	3	71
	Kabahat	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toplam	205	7	212	81	14	95	286	14	307
1 Mart 1917	Cinayet	117	4	121	91	14	105	208	18	226
	Cünha	49	9	58	-	-	-	49	9	58
	Kabahat	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toplam	166	13	179	91	14	105	257	27	284
1 Kasım 1917	Cinayet	77	4	81	55	6	61	132	10	142
	Cünha	61	-	61	16	7	23	77	7	84
	Kabahat	1	-	1	38	-	38	39	-	39
	Toplam	139	4	143	109	13	122	148	17	265
1 Mart 1918	Cinayet	86	5	91	108	5	113	194	10	204
	Cünha	57	4	61	-	-	-	57	4	61
	Kabahat	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toplam	143	9	152	108	5	113	251	14	265

18 Temmuz 1918	Cinayet	77	4	81	139	21	160	216	25	241
	Cünha	50	-	50	-	-	-	50	-	50
	Kabahat	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toplam	127	4	131	139	21	160	266	25	291
1 Kasım 1919	Cinayet	92	3	95	126	5	131	218	8	226
	Cünha	15	1	16	3	-	3	18	1	19
	Kabahat	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Deyn	3	-	3	-	-	-	3	-	3
	Toplam	107	4	114	126	5	134	133	9	248

Kaynaklar: BOA, DH.MB.HPS.M., nr. 16/73, 18/69, 155/17, 156/36, 25/55, 29/45, 31/62, 33/4, 34/65, 40/83.

Tablodaki veriler incelendiğinde, 1914-1919 yılları arası tutuklu ve hükümlülerin toplam sayılarının en fazla olduğu dönem 1914 yılı Temmuz ve Kasım aylarıdır. En az olduğu dönem ise Kasım 1919'dur. Toplam mahkûm ve mevkufların en çok olduğu 14 Temmuz 1914 tarihli yoklama cetvelinde Kütahya hapisanesinde cinayet suçundan 280'i erkek, 3'ü kadın 283 kişi; cünha suçundan 146'sı erkek 17'si kadın 163 kişi ve kabahat suçundan 2 erkek mahkûm bulunmaktadır. Kısaca hapisanede 428 erkek, 20 kadından oluşan toplam 448 mahkûm vardır. Bunun yanında hapisanede 182'si erkek, 17'si kadın toplam 199 kişinin de tutuklu olduğu anlaşılmaktadır.

Toplam mahkûm ve mevkufların en az olduğu 1 Kasım 1919 tarihli yoklama cetveline göre, Kütahya hapisanesinde toplam 114 mahkûm 134 mevkuf bulunmaktadır. Bunların 218'i erkek, 8'i kadındır. Bunları suç türlerine göre tasnif edecek olursak, cinayet suçundan 92 erkek, 3 kadın, cünha suçundan 15 erkek bir kadın, deyn (borç) suçundan 3 erkek mahkûm olduğu ortaya çıkar. Ayrıca cinayet suçundan 126 erkek, 5 kadın, cünha suçundan 3 erkek mevkuf bulunmaktadır. Hapisanede kabahat suçundan hiç mevkuf ve mahkûm olmadığı gibi, borç suçundan da tutuklu bulunmamaktadır.

Tutuklu ve mahkûm sayıları karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılacak olursa, 14 Temmuz 1914 ile 1 Mart 1918 arası yoklama cetvellerinde mahkûmların tutuklu sayısından fazla olduğu görülmektedir. 18 Temmuz 1918 ve 1 Kasım 1919 dönemine ait veriler incelendiğinde durum farklıdır. Bu defa mevkuf sayısının mahkûm sayısına göre arttığı bilinmektedir. Mahkûmlar cinayet, cünha, kabahat ve borç suçu sebebiyle cezalarını çekerlerken, mevkufar daha ziyade cinayet suçu ile tutulmaktadırlar. Yalnız 1 Kasım 1917 yoklama döneminde cinayet, cünha ve kabahat, 1 Kasım 1919'da da cinayet ve cünha suçundan gözaltında olan mevkufarın da olduğu görülmektedir.

Hapisanede ve tevkifhanede bulunan mahkûm ve mevkufar, elimizde bulunan yoklama cetvelleri doğrultusunda cinsiyetlerine göre bir gruplandırmaya tabii tutulduğunda her yoklama döneminde tutuklu ve hükümlü kadınların sayısının erkeklere göre daha az olduğu görülmüştür⁹. Suç çeşidine göre bir değerlendirme yapıldığında ise, kadınların kabahat ve borçtan dolayı hiç bir yoklama döneminde mevkuf ve mahkûm olmadığı ortaya çıkmaktadır. Kadın tutuklu ve hükümlü sayısının en fazla olduğu yoklama dönemi 14 Temmuz 1914'tür. 20 cinayet, 17 cünha olmak üzere toplam 37 kişidir. En az olduğu dönem ise, 1 Kasım 1919'dur. 8 cinayet, 1 cünha olmak üzere toplam 9 kişidir. Kadınlara göre sayıları daha fazla olan erkek suçluların en çok olduğu dönem 14 Temmuz 1914 (610 kişi), en az olduğu dönem ise 1 Kasım 1919 (133 kişi)'dur. Suç türlerine göre erkek mahkûm ve mevkufar arasında da bir değerlendirme yapılacak olursa, erkekler arasında da kabahat suçunun yok denecek kadar az olduğu görülür. Yalnız bir istisna 1 Kasım 1917 yılı yoklama cetvellerinde 38 erkek mevkuf ile karşılaşılmaktadır. Erkekler arasında en çok işlenen suç cinayet olup bunu cünha takip etmektedir.

Genel olarak tablodaki veriler ele alındığında görülen şudur: 1914 -1919 yılları arası tutuklu ve hükümlülerin toplam sayılarının en fazla olduğu dönem 1914 yılı Temmuz ve Kasım aylarıdır. En az olduğu dönem ise Kasım 1919'dur. Kütahya hapishanesinde kalan mahkûmların 1801'i erkek, 83'ü kadın, tutukluların ise 1153'ü erkek, 94'ü kadındır. Genel olarak mahkûm ve mevkuf toplam sayısına bakıldığında ise 2754 erkek, 170 kadın olduğu görülür. Bunlardan da cinayet suçundan mahkûm olanların sayısı 1196 erkek, 28 kadın, cinayet suçundan tutuklananların sayısı ise 1099 erkek, 87 kadındır.

20 Aralık 1916 yılında Kütahya tevkifhane ve hapishanesinde 18 yaşından küçük mahkûmlar da vardır. Bunlar; 14'ü tevkifhanede, 18'i hapishanede olmak üzere toplam 32 kişidir (BOA, DH.MB.HPS. M., nr. 29/69). 21 Mart 1917 yılında Kütahya Mutasarrıflığı'nın Dahiliye Nezareti'ne yazdığı tahriratta belirtildiği üzere, Kütahya merkez hapishanesinde bulunan 20 kişi 18 yaşından küçüktür. Bu tarihte Gediz kazası hapishanesinde ise 15 yaşında bir mevkuf vardır. Simav kazası hapishanesinde 18 yaşından küçük mahkûm yokken Uşak kazası hapishanesinde ise 9 kişi vardır.

Kütahya merkez hapishanesinde bulunan 18 yaş altı kişiler, katl (öldürme), sirkat (hırsızlık), izâle-i bıkır (kızlığı bozma), ta'til-i uzuv (organ kesme), fi'l-i şeni' (kötü iş, ırza geçme) ve yan kesicilik; Uşak kaza hapishanesindekiler ise sirkat, cerh (yaralama), fuşşiyât (zina ile ilgili hareketler) suçlarından dolayı mahkûm edilmişlerdir. Kütahya hapishanesinde bulunan 18 yaşından küçük mahkûmların genelde Kütahya'nın merkez mahalleleri ve köyleri ile Gediz ve Uşak kazası sakinlerinden oldukları dikkati çekmektedir. Bunların en az aldıkları ceza süresi bir ay on gün olup sirkat suçundandır. En fazla aldıkları ceza süresi ise beş sene sekiz ay yedi gün ile, katl suçundandır (BOA., DH.MB.HPS., nr. 117/2).

Kütahya Hapishanesindeki Mahkûmların Çalışması

1880 tarihli Tevkîfhâne ve Hapishanelerin İdâre-i Dâhiliyelerine Dâir Nizamnâme Lâyihası'na göre; her mahkûmun çalışmaya mecbur olduğu, kendilerine bir sanattın öğretilmesi ve uğraştıkları sanatları gereği ürettiklerinin satışından elde edilen gelirlerinin bir kısmı ile hapishane masraflarını karşılayabilecekleri, bir kısmının ise tutukluya ihtiyacı nispetinde verilmesi ya da sonradan verilmek üzere onun adına saklanması, çalışmak istemeyenlerin ise 24 saatten bir haftaya kadar teneffüse çıkarılmaktan mahrum edilmesi ve tekrarı halinde adı geçen cezanın artırılacağı, böylece her mahpusun hapishanede bulunduğu müddetçe çalışmaya mecbur olduğu anlaşılmaktadır (Yıldız, 2002: 299, 305 ve Kuru, 2004: 15). Bunun üzerine hapishanelerdeki mahkûmlar çeşitli işlerde çalıştırılmakta ve bunun karşılığında ise belli ücretler almakta idiler. Yalnız kendilerine verilen işi yapmayan ve karşı gelen mahkûmlar da vardı. İnşaat, belediye ve hapishane imalathanesinde çalışmak istemeyen mahkûmlar, günlük ekmeikleri kesilerek veya bakkaldan eşya almaları engellenerek çalışmaya zorlanmışlardır (Daşcıoğlu, 2006: 443).

Kütahya hapishanesi izahat varakasında verilen bilgiler dikkate alındığında, her ne kadar nizamnameler ile mahkûmların çalıştırılması teşvik edilse de bu konuda istenilen aşamaya gelinemediği görülmektedir. Öyle ki, 20 Aralık 1916 tarihinde Kütahya hapishane ve tevkifhanesinin mevcudu 322'dir. Bunların 268'i erkek, 22'si kadın, 32'si ise henüz 18 yaşına gelmemiş olan tutuklu ve mahkûmlardır. Bunlardan da siyasi suçlular hariç halkın faydasına çalışabilecek cezalarını tamamlamaya altı ay kalmış olan çiftçi ve yol tamirciliği görevini yapabilecek erkek mahkûmların sayısı 26, hususi siparişlerin yapılmasında görev alan kişi sayısı ise 5'tir. Kütahya hapishanesinde müstahdem yapılan mahkûm yoktur. İşsiz mahkûm ve mevkufaların toplam sayısı ise 291'dir (BOA, DH.MB.HPS. M., nr. 29/69). Bu durumda toplam 322 tutuklu ve mahkûmların %9,6'sı çalışmakta %90,4'ü ise çalışmamaktadır.

Hapishanede bulunan mahkûmların çalıştırılmasına dair en önemli kayıtlardan biri de, mahkûmların cezalarını çekmekte oldukları mekanın dışında, başka bir hapishane ve tevkifhanede çalıştırılmalarına dair olandır. 10 Aralık 1917 tarihinde Kütahya ve Karahisar-ı Sahip hapishanesinde bulunan usta mahkûmlar, sevkiyat masrafları mücrimin sevkiyatı tahsisatından karşılanarak İstanbul'da inşa edilecek hapishane ve tevkifhanede çalışmak üzere

gönderilmişlerdir (BOA, DH.MB.HPS., nr. 39/43). Bu usta mahkûmlar, 14 Ocak 1919 yılında da inşaat sezonunun bitmesi ve iase hususundaki müşkilattan dolayı eskiden cezalarını çektikleri Kütahya ve Karahisar-ı Sahip hapishanelerine geri gelmişlerdir (BOA, DH.MB.HPS., nr. 109/8).

Kütahya Hapishanesindeki Sağlık Şartları ve Hapishane Hastanesi

XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Anadolu'da bulaşıcı hastalıklarda artış vardır. Bu artış İmparatorluktan kopan bölgelerden Anadolu'ya göçlerin başlaması, askerlerin cepheden dönmesi, hacılar ve deniz yoluyla olmuştur. Öyle ki, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya'da bulunan veba, tifüs, kolera, frengi ve dizanteri göçmenler ve Rus Hacılar; Lehistan'daki tifüs, Galıçya bölgesinde bulunan frengi, cepheden dönen Osmanlı askerleri; Hicaz'daki kolera, Mısır ve Beyrut bölgesindeki veba ile İspanyol nezlesi ise, hacılar, esirler ve deniz yoluyla Anadolu'ya taşınmıştır (Temel, 1999: 329). İşte göçmenler, askerler, esirler ve halk arasında yaygın olan salgın hastalıklar, XX. yüzyılın başlarında Kütahya hapishanesindeki mahkûmlar arasında da görülmeye başlamıştır. Bu salgın hastalıkların başlıca nedeni toplu halde yaşanan bu yerlerin temizlik ve sağlık koşullarından yoksun olması idi. Oysa 1880 tarihli "Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliyelerine Dair Nizamname Layihası"nda bu konu üzerinde durulmuş ve hapishane müdürünün belirlediği gün ve saatte hükümlüleri tıraş etmek üzere her hapishanede ücretli bir berber bulunacağı, mahkûmların gruplar halinde hamama götürüleceği belirtilmişti. Ayrıca hapishane doktorunun haftada bir defa hapishaneyi, dükkan odalarını (atölyeler) ve koğuşlarını, cezalandırma yerlerini muayene edeceği gerekli gördüğü yerleri tütsüleyeceği bildirilmişti (Kuru, 2004: 15). Buna rağmen, Anadolu'da birçok hapishanede¹⁰ olduğu gibi Kütahya hapishanesinde de yeteri kadar hijyen temin edilememiş ve mahkûmlar arasında pek çok sağlık sorunu ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de tifo salgınıdır. 25 Nisan 1908 tarihinde ortaya çıkan tifo, kısa sürede şehre de yayılmış ve hastalığa yakalanan kişi sayısı 300'e ulaşmıştır. Bu durum üzerine Kütahya Mutasarrıflığı, hapishanede bulunan mahkûmların acilen kullanılmayan kışlaya naklini sağlayarak hastalığın bulaşmasını önlemeye çalışmıştır (BOA, BEO., nr. 3299/247383). Bu dönemde ve özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında öldürücü boyuta ulaşan tifo salgını sadece Kütahya'da değil bütün Osmanlı ülkesinde etkisini göstermekteydi. Öyle ki, salgının ağır şartlarda yayıldığı dönemlerde kim tifo hastalığına yakalanıyorsa iki gün içinde bilincini kaybediyor ve birkaç gün içinde vefat ediyordu. Dolayısıyla bu hastalıktan bu yıllarda sadece hapishanede bulunan mahkûmlar değil, askerler, Anadolu halkı, Osmanlı ülkesinde görev yapan konsoloslar, öğretmenler, doktorlar, hemşireler ve misyonerler de etkilenmekteydi (Çalık ve Tepekaya, 2006: 219). Bu ölümcül hastalığın en azından hapishanelerdeki etkinliğini azaltabilmek adına Birinci Dünya Savaşı sırasında tifo aşısı uygulaması başlatılmıştır. Aşılardan mahkûmlarda bu hastalığa yakalanan olmadığı gibi, her hangi bir ölüm durumu da görülmemiştir. Bu şekilde olumlu sonuç almayı başaran Osmanlı yönetimi, edinmiş olduğu bu tecrübeyi ülkedeki bütün hapishanelerde yaygınlaştırmaya çalışmıştır (Şen, 2007: 106 ve Daşcıoğlu, 2008: 1004). Kütahya hapishanesinin sağlık ile ilgili durumunu doğrudan etkileyen bir unsur da kalabalık olmasıydı. Daha önce de belirtildiği üzere 400 kişi kapasiteli olarak inşa edilen bu hapishanenin mevcudu 7 Eylül 1908 tarihinde 900 kişiye yakındı. Bu kalabalık doğal olarak hapishanede bulunanların sağlığını olumsuz etkilemiş, verem hastalığı dahi mahkûmlar arasında baş göstermiştir. Mahkûmlar arasında bu illete yakalanan 5 kişi vefat etmiştir (BOA, DH.ŞFR., nr. 492/106).

Devlet savaş yıllarındaki maddi imkansızlıklara rağmen hapishanelerde sağlık ile ilgili iyileştirmelerin yapılabilmesi amacıyla gerekli çabayı sarf etmiş, 24 Nisan 1916 tarihinde Kütahya sancağı merkez ve kazalarında bulunan hapishanelerin ilaç masrafları için talep edilen 1000 kuruş havalenameyi göndermiştir (BOA, DH.MB.HPS., nr. 60/8).

Bu arada 30 Ocak 1919 senesine gelindiğinde Kütahya hapishanesi kadın ve erkek koğuşlarında uyuz hastalığı görülmüştür. Mahkûmlar öncelikle kişisel önlemler ve çareler aramışlar, ancak bir sonuç elde edemeyince tabibe gitmişlerdir. Tabibin önerisi üzerine hasta mahkûmlar önce hamama sevk edilmişler ve sonra da eşyaları etüv denilen cihazda sterilize edilmiştir. Yalnız hasta mahkûmların Kütahya'da çarşı içinde bulunan iki hamama götürülmesi ve hamam sahiplerinin bunları kabulde gönülsüz davranmaları, üstelik buraya mahpusların

götürülmesi sırasında gereken itinanın gösterilmesine rağmen firarların olabileceği endişesi sebebiyle yöneticiler 21.752 kuruş sarf edilerek koğuşlardan birinin hamam haline getirilmesi yoluna gitmişlerdir. Bu çözüm önerisi Dahiliye Nezareti'ne yazılarak, hamam yapımına izin verilmesi ve belirtilen havalenamenin gönderilmesi talep edilmiştir. 23 Şubat 1919 tarihinde istenilen tahsisat kabul edilmiştir. (BOA, DH.MB.HPS.M., nr. 55/28)¹¹. İşte bütün bu olumsuz fiziki şartları ortadan kaldırmak ve salgın hastalıkların önünü almak isteyen hapishane yöneticileri, merkezden ek bütçe talep ederek temizlik, banyo gibi zaruri ihtiyaçların karşılanmasına ve bunun neticesi olarak da hastalıkların önünün alınmasına çalışmışlardır.

Bu hastalıkların mahkûmlar arasında görülmesinin sebepleri olarak, hapishanelerin çok kalabalık olması, bakımsızlığı, sağlık koşullarına uygun olmaması, beslenme yetersizliği, dönemin zorlu koşulları sayılabilir. Bütün bu olumsuzlukların özellikle de hapishanelerdeki kötü sağlık koşullarının ortadan kaldırılması için devlet, içinde bulunduğu savaşın zor şartlarına rağmen çözüm arayışı içinde bulunmuştur. Zaten hapishanelerin sıhhi şartlarının iyileştirilmesi ile ilgili düzenlemeler 1880 tarihli Tevkîfhâne ve Hapishanelerin İdâre-i Dâhiliyelerine Dâir Nizamnâme Lâyihası'nda da ele alınmıştır. Özellikle bu layihanın 61. maddesinde her hapishanede erkek ve kadın hastaların tedavi edilebilmesi için, ayrı birer dairenin bulunması gerektiği öngörülmüştür (Yıldız, 2002: 304). Buna rağmen hapishanelerin olumsuz sağlık koşulları her geçen gün artmıştır (Daşcıoğlu, 2008: 1002). Osmanlı ülkesindeki hapishanelerin tümünde, ülkenin içinde bulunduğu savaş koşulları ve mali yetersizlikler sebebiyle hapishane hastaneleri kurmak mümkün olmamıştır. Bu durumda da hasta mahkûmların tedavileri hapishane şartlarında çok zor gerçekleştirilmekte, hastaneye sevk edilenlerin ise firar etme durumları ortaya çıkmakta idi (Kızılkın, 2011: 95). Kütahya hapishanesinin durumu da bundan farklı değildi. Bu yüzden yöneticiler, hapishanede bir hapishane hastanesi kurmaya çalışmışlardır. Öyle ki 20 Şubat 1906 tarihinde Dahiliye Nezaretine bir tahrirat gönderilerek Kütahya hapishanesi içinde bir hastane yapılması için tahsisat talep edilmiştir. Dahiliye Nezareti, istenilen tahsisatın karşılığı bulunursa hastane yapılmasına izin verileceğini, Hüdavendigar vilayetine bildirilmiştir (BOA, DH.MKT., nr. 1061/37). Yine bundan 8 yıl sonra Hüdavendigar Valisi Mehmet Osman tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 16 Mart 1914 tarihli bir belgede, Kütahya hapishanesinin 400 kişilik kapasiteli olmasına rağmen mahpusların 600 kişiye ulaştığı, bazılarının verem ve frengi gibi bulaşıcı hastalıklara yakalandığı ve diğer mahkûmlara da bulaşabileceği üzerinde durulmuş, hasta şahısların ayrı bir yerde tedavi edilmelerinin lüzumlu olduğu ifade edilerek, hapishanenin cepheye bakan ve müdür odasıyla kömürlük diye kabul edilen mahallin üzerine yirmi beş yataklık bir hastane yapılması talep edilmiştir (BOA, DH.MB.HPS., nr. 23/10). Hatta bunun için keşif varakası hazırlanıp hastanenin yapım masrafı olarak 4874,62 kuruş hesap çıkarılmıştır. Kütahya Mutasarrıflığı keşif varakası ile hapishane hastanesinin planını vilayete, Hüdavendigar valiliği de Dahiliye Nezareti'ne göndermiştir. Nezaret, 4 Ocak 1914 tarihinde hazırlanan keşif varakası ve 7 Nisan 1914 tarihinde çizilen planı inceleyerek hapishane hastanesi için öngörülen 4874,62 kuruşu uygun bulduğunu 2 Ağustos 1914 tarihinde Hüdavendigar vilayetine bildirmiştir (BOA, DH.MB.HPS., nr. 113/3). Bunun üzerine Kütahya hapishanesine ilaveten yapılacak olan hastane ile hapishanede yapılacak bazı tamirat için keşifname gereğince Dahiliye Nezareti'nden havalename talep edilmiştir. Dahiliye Nezareti durumun Maliye Nezareti ile görüşülmesi gerektiğini, karşılıklı anlaşılması ve Maliye Nezareti'nin kabulü durumunda mümkün olacağını bildirmiştir (BOA, DH.MB.HPS.M., nr. 15/52). İşte mahkûmların yaşamlarını daha da zorlaştıran hijyenden uzak hapishane koşulları, nizamnamelerde öngörülen şekilde bazı yöneticiler tarafından devletin desteği alınmak suretiyle düzeltilmeye çalışılmış ise de, günün olumsuz koşulları buna fırsat vermediği için ertelenmek zorunda kalmıştır.

Kütahya Hapishanesindeki Görevliler

1880 tarihli Tevkîfhâne ve Hapishanelerin İdâre-i Dâhiliyelerine Dâir Nizamnâme Lâyihası'nın dokuzuncu maddesinde, Osmanlı hapishane ve tevkifhane personelinin bir müdür, bir başkâtip, ihtiyaç nispetinde kâtip, bir sergardıyan (baş gardıyan), lüzumlu olduğu

kadar gardiyan, doktor, çamaşırcı, yeteri kadar hastane hademesi, aşçı, imam, gereği halinde rahip ve kadınlara mahsus hapisane ve tevkifhane odalarında da kadın gardiyan bulundurulması gerektiği belirtilmiştir (Yıldız, 2002: 298 ve Kuru, 2004: 15). Aynı nizamname lâyihasının ikinci faslında ise bu hapisane görevlilerinin sorumlulukları üzerinde durulmuştur. Nizamnamenin on üçüncü maddesinde hapisane ve tevkifhanenin müdürlerinin atanması ve azledilmesi yetkisinin Adliye Nezareti uhdesinde olduğu belirtilmiştir. Bu nizamnameye göre müdürün görevleri; hapisanenin inzibatının sağlanması, yiyeceklere dair idarece kabul edilmiş olan anlaşmaların yerine getirilmesi, mahpuslardan hapisane hizmetinde kullanılabilecek olanların belirlenmesi, bunların hapisaneye giriş ve çıkış kayıtlarının tutulduğu evrakı tetkik etmek, kanun ve nizamlara göre mahpusların sınıflarının tayin edilmesi, mahpusların yazdığı her türlü mektupların görülüp gönderilmesi idi. Müdür olmadığı zaman bu görevi, sergardiyan yapacaktı (Kızılkın, 2011: 84 ve Yıldız 2002: 299).

Müdür olmadığında hapisanedeki idareden sorumlu hale gelen gardiyanlar ile ilgili ilk düzenleme 6 Nisan 1876 tarihli Hapisane Gardiyanları Talimatnamesi ile yapılmıştır. Buna göre gardiyanlar, yaşları yirmi beş ile elli arasında olan ve suç işlememiş her sınıf Osmanlı vatandaşı arasından, idare meclisleri tarafından ehliyet ve kabiliyetlerine dikkat edilerek seçilecektir. Sayıları ise hapisanenin durumuna ve büyüklüğüne göre belirlenecektir. Gardiyanların görevleri ise; hapisanenin temizliğini yapmak, mahkûmların ekmeklerini dağıtmak, soğuktan korunmalarına dikkat etmek, kandillerini yakmak, sularını temin etmek, hasta mahkûmların hizmetlerini görmek ve mahkûmların uygunsuz hareketleri görüldüğünde hapisane zabıtasını haberdar etmektir. Gardiyanlar için hazırlanan bu ilk talimatnamenin hükümleri 1880 tarihli Hapishaneler Nizamnamesinin uygulamaya girmesi ile ortadan kalkmıştır. Hapishaneler Nizamnamesine göre; gardiyanların yirmi beş ile kırk yaş arasında olmaları, okuma yazma bilmeleri gerekli idi. Daha önce hapisane personeli arasında başgardiyan sınıfı yokken bu nizamname ile ilk kez başgardiyanlık oluşturulmuştur. Buna göre; başgardiyanların, okuma yazma ile hesap bilmeleri ve otuz ile elli yaş arasında olmaları tercih edilmekte idi. Başgardiyanların diğer gardiyanları denetleyebilecekleri, hapisane müdürü bulunmadığı zamanlarda birkaç saatlik izin kullanmak isteyen gardiyanlara izin verebilecekleri de belirtilmiştir. Hapisane müdüründen sonra en yetkili kişi olan başgardiyanın görevi ise; mahkûmların hal ve davranışlarındaki düzeni sağlamak, hapisane temizliğinin ve hapisaneye girecek veya çıkacak eşyaların denetimini yapmak, mahkûmların saklanacak eşyalarının özel bir yerde tutulmasına dikkat etmek, mahkûmların başka bir yere nakilleri sırasında özel eşyalarını, mahkûmiyetlerini bildiren belgeleri ve mahkeme ilamının özetini hazırlayarak sevk memuruna teslim etmektir (Demirel, 2007: 258, 259).

Nizamnameye göre kâtiplerin görevi; mahkûmların idarece teslim alınan eşyalarının, sergardiyanlar tarafından mahkûmların her gün havalandırılmaya çıkarılırken ve koğuşa döndükten sonra sayılmalarını takiben sonra tutulan yoklama defterlerinin, haftada iki kez müdürün de yanında yapılan mahkûm sayımının kaydını tutmaktır (Kızılkın, 2011: 84 ve Yıldız, 2002: 300).

Nizamnamenin 50, 51 ve 52 maddelerine göre imam ve rahiplerin görevi ise; günlük ve haftalık olmak üzere, çeşitli vakitlerde ve mübarek gün ve gecelerde dinî görevlerini yerine getirmek, hiç olmazsa haftada iki gün hapisaneyi dolaşıp mahkûmlarla birlikte olmak. Ayrıca mahkûmlardan vefat eden olursa, din adamları üzerlerine düşen görevleri yapacaklardı (Kızılkın, 2011: 84, 85 ve Yıldız, 2002: 303).

Adı geçen bu görevlilerin sayısı hapishanelerin büyüklüğüne, mahkûm sayısının artmasına göre değişirdi (Daşcıoğlu, 2006: 444). Kütahya hapisanesinde 16 Temmuz 1912 ve 20 Aralık 1916 tarihlerinde görevli sayısı 10 iken (BOA, DH.MB.HPS., nr. 88/21), 22 Ocak 1920 tarihinde ise bir görevli gardiyanının azalması sebebiyle bu sayı 9'a düşmüştür (BOA, DH.MB.HPS., nr. 164/63). 20 Aralık 1916 tarihinde bir kaza hapisanesi olan ve liva merkezi olan Kütahya hapisanesine göre daha küçük olan Simav kazasındaki kışlada bulunan hapisanede ise bu sayı 2'dir. Burada bir müdür ile bir gardiyan bulunmaktadır. Hapisanenin kâtibi ise yoktur. Aynı tarihlerde Uşak kazasındaki kadınlar ve erkekler hapisanesinin ise

kadrolu bir gardiyanı olmadığından Uşak Jandarma Karakol Kumandanı Kamil Onbaşı gardiyanlık yapmaktadır. Gediz hapishanesinde ise bir gardiyan vardır. Bu kişi aynı zamanda müdürlük görevini de üstlenmiştir (BOA, DH.MB.HPS. M., nr. 29/69). Yine Aydın Vilâyetine bağlı Turgutlu'da bir hapishane ve bir tevkifhanenin olduğu, müdür ve kâtip olarak görevli kimsenin bulunmadığı ve buranın idaresinin bir gardiyan tarafından sağlandığı bilinmektedir. Ayrıca Hapishaneler ve Tevkifhaneler Müfettiş-i Umûmîsi Poliç Bey'in raporunda; Turgutlu ve teftişe tabi tutulan Bandırma-İzmir-Aydın hattı üzerindeki diğer hapishane ve tevkifhanelerin birçoğunda müdür ve kâtip olmadığı, idarenin gardiyanlar tarafından sağlandığı üzerinde durulmaktadır (Atar, 2011: 91, 92).

Kütahya merkez hapishanesindeki görevlilere bakıldığında ise; bir müdür, bir kâtip, altı gardiyan, bir hademe ve bir de kadın gardiyanın olduğu görülmektedir. Gardiyanlardan 2 Şubat 1908'de tayin edilen Rasim Efendi, 9 Temmuz 1912'de tayin edilen Cemal Efendi, Mahmut Efendi ve Hacı Hüseyin Efendi okur-yazardır. Hapishanede çalışan görevlilerin memleketlerine bakıldığında ise genelde Kütahyalı oldukları görülmektedir. Bu görevlilerin aldıkları maaşlar incelenecek olursa, 16 Temmuz 1912 tarihinde müdür 400, kâtip 250, gardiyanların her biri 200, hademe 150, kadın gardiyan ise 138 kuruş aylık almaktadır. 22 Ocak 1920 tarihindeki Kütahya hapishanesi memurlarının maaş cetvelleri incelendiğinde görevlilerin maaşlarında önemli miktarda artış olduğu görülmektedir. Öyle ki, Kütahya hapishanesindeki yine bir müdürün 1400, kâtipin 800, baş gardiyanın 800, gardiyanların 600, nisa gardiyanının 500, hademenin ise 500 kuruş aldığı görülmektedir (BOA, DH.MB.HPS., nr. 96/24). Hapishaneler nizamnamesinin otuz üçüncü maddesinde kadın gardiyanların erkek gardiyanlarla aynı görevleri üstlenecekleri belirtilmesine ve aynı görevi yapmalarına rağmen, kadın gardiyanların erkek gardiyanlardan daha az maaş aldıkları görülmektedir (Demirel, 2007: 258, 259). Mesela, Isparta hapishanesindeki erkek gardiyanların maaşının yüz elli kuruşa yükseltildiğini duyan ve maaşı elli kuruş olan kadın gardiyan bu parayla geçinemediğini belirterek, maaşının yüz elli kuruşa çıkartılması hiç olmazsa yüz kuruş olmasını istemiştir. Ancak ödenek yokluğu sebebiyle bu talep 14 Temmuz 1913 tarihli cevabi yazıyla reddedilmiştir (Kızılkın, 2011: 87, 88). Burada dikkati çeken husus kadın gardiyan olmaları sebebiyle mi yoksa kadın hapishanelerinde görev yapmaları sebebiyle mi düşük maaş aldıklarıdır? Çankırı Nisa hapishanesinde görev yapan Ahmed Hamdi'nin durumu bunu açıklamaktadır. Öyle ki, Çankırı Nisa hapishanesinde 1916 yılında gardiyanlık görevi yapan Ahmed Hamdi, yetmiş kuruş olan aylığının erkek hapishanesinde aynı işi görenler gibi iki yüz kuruş olmasını istemiştir. Ancak Ahmed Hamdi'nin de talebi yerine getirilmemiştir. Bu durumda erkek ve kadın hapishane ve tevkifhanelerindeki görevli gardiyanlar arasındaki maaş farkı, muhtemelen erkek hapishanelerindeki mahkûm ve tutukluların sayısının kadın mahkûmlarla çoğu kere kıyaslanamayacak kadar çok olmasından, yani erkek gardiyanların idare ve muhafaza etmesi gereken mahkûm sayısının, kadın mahkûm sayısından fazla oluşundan kaynaklansa gerektir (Kızılkın, 2011: 87, 88). Bu arada Kütahya hapishanesi müdürü Hacı Ali Efendi, 7 Şubat 1916 tarihli tahriratta, Kütahya hapishanesinin yoğunluğundan bahsederek 400 kuruş olan maaşını az bulmakta ve memleketin diğer hapishanelerindeki müdürler gibi, 600 kuruşa çıkarılmasını talep etmektedir. Lakin tahsisatın yeterli olmadığı ileri sürülerek bu talebi kabul edilmemiştir (BOA, DH.MB.HPS., nr. 92/4). Kadın ve erkek hapishanelerinde çalışan gardiyanlar arasında, mahkûm ve mevkûfların sayısından kaynaklanan standart bir maaşın olmadığı görüldüğü gibi bu örnekten de anlaşılacağı üzere Osmanlı hapishanelerindeki görevli müdürlerin maaşlarında da bir standart yoktur.

Kütahya Hapishanesinde İaşe Durumu

Hapishanelerin iaşe durumlarıyla ilgili bilgi, 1880 Tarihli Nizamname'nin üçüncü faslından edinilmektedir. Nizamnamenin elli üç ve elli dördüncü maddelerinde tutuklu ve hükümlülere günlük üç yüz dirhemden oluşan bir çift ekmeğe verilecektir. Tutukluların dışında adı suçlulara, mevsimine göre sadeyağ veya içyağı ile pişirilmiş sebze, kuru baklagil ve etten ibaret yemek ve günlük otuz dirhem çorba verileceği, ayrıca hamile ve sütte çocuğu olan kadınlara tabibin onayıyla daha fazlasının verilebileceği de belirtilmektedir. Ayrıca Ramazan

günlerinde bunlara sahurluk ve iftariyelikler de verilecekti (Kuru, 2004: 15 ve Yıldız, 2002: 303). Her ne kadar nizamnamelerde mahpuslara verilmesi gereken iâşe durumu izah edilse de uygulamada bazı aksaklıklar oluyordu. Bu durumda mevkuf ve mahkûmlar, haklarını aramakta ve kendilerine öngörülen iâşenin verilmesini istemekte idiler. Öyle ki, Kütahya hapishanesinde bulunan mahpuslardan Mahmut adlı kişi, kendisine verilmesi gereken ekmeğin verilmemesi sebebiyle Dahiliye Nezareti'ne müracaat etmiş ve 26 Kasım 1891 tarihinde gereğinin yapılması, ilgili makamlara bildirilmiştir (BOA, DH.MKT., nr., 1896/30).

Kütahya hapishanesinin iâşe durumuyla ilgili az da olsa bir bilgiyi 20 Aralık 1912 tarihli izahat varakasından edinmek mümkündür. Buna göre; mahkûm ve mevküflara ekmeğin Mûteahhit Osman Bey tarafından ve 500 gram olarak verilmektedir. Mûteahhit, tutuklu ve mahkûmların sadece günlük ekmeğin ihtiyacını karşıladı; bunun dışında bir şey vermezdi. Yemek yapmak için ise erzak, devlet tarafından nizamnameye uygun olarak verilir ve hapishanenin mutfağında mahkûm ve tutuklular tarafından bizzat pişirilirdi (BOA, DH.MKT., nr. 1294/81).

Sonuç

Bugün yıkılmış bulunan Kütahya hapishanesi ve tevkifhanesi, şehir merkezinde Yeşil Camii'nin yanından itibaren çarşamba ve cumartesi pazarının kurulduğu alanın bir kısmını içeren mevkide idi. İki koğuşu olan Kadın hapishanesi ise; ayrıca hapishane ve tevkifhane karşısındaydı.

Kütahya hapishane ve tevkifhanesinde bulunan tutuklu ve hükümlüler cinayet, cünha, kabahat ve borç suçlarından hapsedilmişlerdir. İncelenilen dönemde en çok cinayet, yok denecek oranda da borç suçuna rastlanmaktadır. Kütahya hapishanesinde bulunan tutuklu ve mahkûmlar, cinsiyete göre ele alındıklarında kadınlar arasında erkeklere göre suç işleme oranının daha az olduğu görülmektedir.

Nizamnameler ile mahkûmların çalıştırılması teşvik edilmesine rağmen, bu konuda Kütahya hapishanesindeki mahkûmlar arasında istenilen aşamaya gelinemediği görülmektedir. Öyle ki, 20 Aralık 1916 tarihinde 322 mahkûmun %9,6'sı bir iş ile meşgul iken, %90,4'ü çalışmamıştır.

Bu arada Kütahya hapishanesinde, Anadolu'daki birçok hapishanede olduğu gibi hijyenin temin edilememesi, kalabalık ve bakımsız olması, beslenme yetersizliği, dönemin zorlu koşulları sebebiyle mahkûmlar arasında tifo, verem, frengi ve uyuz gibi salgın hastalıklar ortaya çıkmıştır. Yerel idareciler ve devlet, savaşın zor şartlarına rağmen hapishanenin bu olumsuz sağlık koşullarını düzeltmek için gayret sarf etmiş, ama mali imkansızlıklar buna fırsat vermemiştir.

İncelenilen dönemde Kütahya merkez hapishanesinde müdür, kâtip, gardiyan, hademe gibi çeşitli görevlerde yöre halkının istihdam edildiği bilinmektedir. Bunların aldıkları maaşlar ele alındığında; bir standardın olmadığı görülmektedir. Kadın gardiyanlar ile erkek gardiyanlar aynı görevleri üstlenmelerine rağmen aralarında maaş farkı vardır. Bu durumun erkek gardiyanların, idare ve muhafaza etmesi gereken mahkûm sayısının, kadın mahkûm sayısından fazla olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Açıklamalar

1. Avrupa'da hapishanenin doğuşu için bkz. Michel Foucault (2006). Hapishanenin Doğuşu, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
2. Bugün Merkez Komutanlığı olan yerde, iki katlı ahşap bir bina idi (Kalyon, 2000: 393).
3. Bugün Mehmetçik Gazinosu'nun bulunduğu yerde idi (Kalyon, 2000: 395).
4. Kütahya hapishanesinin yeri Yeşil Camii'nin yanından itibaren bugün çarşamba ve cumartesi pazarının kurulduğu alanın bir kısmıdır. Geriye kalan kısım ise bugünkü Tansa Marketin üstü diyebileceğimiz o zamanlar Çamlıbahçe diye anılan bir zamanlar çamların bol olduğu ve çocukların oyun oynadığı alanı ihtiva etmektedir. Bu bilgiler 09.03.2012 günü mahallinde yapılan araştırma sırasında yardımlarını esirgemeyen sayın

- Yakub Germiyanoğlu ve kayınpederi sayın Halil Kamil Altınkaya ile yapılan kişisel söyleşide elde edildi. Kendilerine yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca Kütahya hapishanesinin kapısının görüldüğü çocukluk fotoğrafını bizim ile paylaşan Yakub Bey'in eşi Muzaffer Germiyanoğlu'na da teşekkürü bir borç bilirim.
5. Bu hapishane 3 Ocak 1983 tarihinde Eskişehir yolu üzerinde şimdi mevcut olan Cezaevine taşınmıştır. Eski hapishane binası ise, pazar yeri yapımı için belediyece 1985 yılında yıkılmıştır. Bu bilgiler 15.03.2012 tarihinde Kütahya E Tipi Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumu'nda İnfaz ve Koruma Memuru olan İsmail Bayındır ile yapılan kişisel söyleşide elde edildi. Kendisine yardımlarından dolayı teşekkür ederim.
 6. "İşbu cetvel senenin her dört mâhî hitâmında mahallince imlâ edilecek ve en serî' vâsıtâ ile Dâhiliye Nezâretine irsâl olunacaktır. Yoklama tarihleri Mart'ın ve Temmuz'un ve Teşrinisânî aylarının birinci günüdür. Zikr olunan günlerde yoklama bi'l-âhire aynı günün tarihi cetvele vaz' olunacaktır. (BOA, DH.MB.HPS.M, nr. 16/73; 18/69).
 7. Mesela; "Hüdavendigâr Vilâyeti Kütahya Sancağı Kütahya Kazası Hapishanesinin 4 aylık yoklama cetvelidir" (BOA, DH.MB.HPS.M., nr. 18/69). Kütahya Hapishanesine ait tespit edilen yoklama cetvellerinde, yoklamaların yapılmış olduğu ay, Mart-Temmuz-Teşrinisânî şeklinde belirtilmesine rağmen, ait olduğu ay aralığı üzerinde durulmamıştır. Fakat Nevşehir Hapishanesine ait yoklamalarda, cetvellerin ait olduğu dönemler Mart-Haziran, Temmuz-Ekim, Kasım-Şubat şeklinde yazılmıştır (Değirmenci, 2011). Menteşe Sancağı Hapishaneleri yoklama cetvellerinin mülâhazat kısmında ise bu durum 1 Kasım-28 Şubat, 1 Mart- 1 Temmuz, 1 Temmuz -1 Kasım dönemleri olarak açıkça belirtilmiştir (Temel, 2009: 125-128) .
 8. 1858 Tarihli Ceza Kanunu'na göre kısas ve recm dışındaki ta'zir cezaları cinayet, cünha ve kabahat olarak üçe ayrılmıştır. Cinayet; idam, kalebentlik, sürgün, ömür boyu rütbe ve memuriyetten men ve medeni haklardan mahrumiyet cezalarını gerektiren suçlardır. Mesela adam öldürme ve zina suçları gibi. Cünha; bir haftadan fazla hapis, muvakkat sürgün, memuriyetten uzaklaştırma ve para cezasını gerektiren suçlardır. Mesela vurma, yaralama ve hırsızlık suçları gibi. Kabahat ise; hafif hapis, hafif para cezası ve muayyen bir meslek ve sanatın yapılmasının tatili cezalarını gerektiren suçlardır (Atar, 2011: 93 ve Şen: 2007: 18).
Hapishaneler, 1880 Tarihli Tevkifhane ve Hapishaneler Nizamnamesi ile teoride ceza sürelerine göre bir sınıflandırmaya tabii tutulmuşlardır. Buna göre; kabahat ve cünha suçlarından dolayı üç aya kadar mahkûm olanların kaza hapishanelerinde, üç seneye kadar mahkûm edilenlerin sancak hapishanelerinde, üç yıldan fazla hapis cezalarının vilâyet hapishanelerinde çekileceği nizamnamenin üçüncü maddesinde yer almıştır. Yine nizamnamenin 5. maddesi ile memleketin uygun yerlerinde birer umumî hapishane kurulup, beş seneden fazla kürek cezasına çarptırılanların bu hapishanelerde tutulmaları kabul edilmiştir (Yıldız, 2002: 298; Bozkurt, 1996: 112 ve Çelik, 2006: 433).
 9. Bu konuda benzer bir sonuç Nevşehir hapishanesi ve tevkifhanesi için de söylenebilir. Değirmenci Kevser (2011). "XX. YY. Başlarında Nevşehir Hapishanesinin Genel Durumu", I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Basılmamış Bildiri, 16-19 Kasım.
 10. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Ali Gazel (2005). "Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Bey'in Notlarında Osmanlı Hapishaneleri", Hapishane Kitabı, Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 143-151.
 11. Havalenamenin gönderilebilmesi için Kütahya erkek ve kadın hapishanesindeki hamam için gerekli malzemelerin türleri ve fiyatları ayrıntılı olarak düzenlenen keşf-i evvel cetvelinde gösterilmiştir. Buna göre; Erkek hamamına mahsus büyük soba 1500 kuruş, soba borusu ve dirseği 1000 kuruş, Ocak bacasının yeniden yapılması 1152 kuruş, hamam içine yeniden taş döşenmesi 6400 kuruş, büyük bakır kazan 3000 kuruş; kadınlar hamamı için küçük soba 1000 kuruş, soba borusu ve dirsek 600, küçük bakır kazan 2000, Çamaşırılık yolu duvar yapımı 2700, zemine taş döşeme 2400 kuruştur. Bunlara usta ve amele ücretleri de dahil edilmiştir (BOA, DH.MB.HPS.M., nr. 55/28).

Burada dikkat edilmesi gereken husus Kütahya hapisanesine hastane odası yapılması için 7 Nisan 1914 senesinde çizilen planda bir hamamın olduğudur. Dolayısıyla Kütahya hapisanesine yeniden hamam yapılması durumunun söz konusu olduğu anlaşılmaktadır (BOA, DH.MB.HPS., nr. 113/3).

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA, DH.MB.HPS.M. (Dahiliye Nezareti Mebânî-i Emîriyye Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı), nr. 16/73, 18/69, 155/17, 156/36, 25/55, 29/45, 31/62, 33/4, 34/65, 40/83, 55/28, 29/69, 15/52, 25/17.
BOA, DH.MB.HPS. (Dahiliye Nezareti Mebânî-i Emîriyye Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı), nr. 60/8, 88/21, 164/63, 96/24, 39/43, 109/8, 23/10, 113/3, 117/2, 46/27, 92/4, 113/34, 11/1, 55/23.
BOA, DH.MKT. (Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi), nr. 1061/37, 1061/37, 1294/81, 1896/30, 127/35, 1748/35, 2005/53, 2019/107, 11/35, 1939/22,
BOA, BEO. (Bab-ı Ali Evrak Odası), nr. 3299/247383, 3299/247383, 1097/82239, 12806/171, 181/13525.
BOA, ŞD. (Şura-yı Devlet), nr. 1570/20.
BOA, DH. ŞFR. (Dahiliye Şifre Kalemi), nr. 492/106.
BOA, I.AS.. (İrâdeler Askeri), nr. 4/1311/M-13.

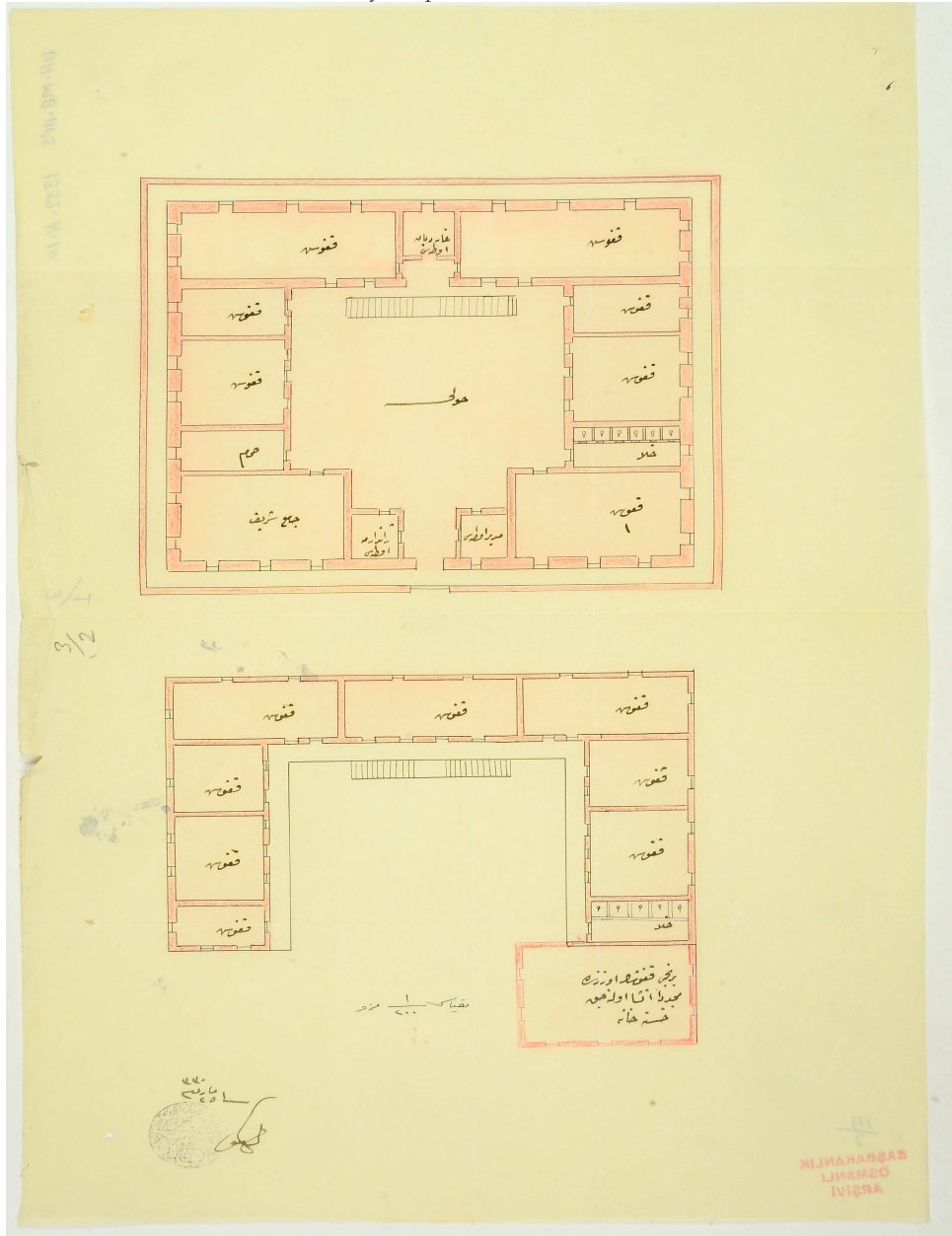
Tetkik Eserler

ACAR, İsmail (2002). "Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası", *Türkler*, C. 10, s. 83-90.
ALTUN, Ara (1981). "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Kütahya, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, s. 171-458.
ATAR, Zafer (2011). "20. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, Sayı 1, s. 87-102.
AYDIN, M. Akif (1993). "Osmanlı Ceza Hukuku", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, s. 478-482.
AVCI, Mustafa (2002). "Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik", *Yeni Türkiye*, Sayı 45, (Mayıs-Haziran), s. 128-147.
AVCI, Mustafa (2002). "Osmanlı Hukukunda Para Cezaları", *Türkler*, C. 10, s. 91-106.
BARDAKOĞLU, Ali (1997). "Hapis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16, s. 54-64.
BAYINDIR, Abdülaziz (2002). "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması", *Türkler*, C. 10, s. 69-82.
BOZKURT, Gülnihal (1996). *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyetine Resepsiyon Süreci (1839-1939)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
ÇALIK, Ramazan ve TEPEKAYA, Muzaffer (2006). "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler", *Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 16, s. 205-228.
ÇELİK, Şenol (2006). "XX. Yüzyıl Başlarında Buldan Hapishanesinin Genel Durumu (1906-1920)", C. 1, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*, Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınları, s. 429-438.
DAŞCIOĞLU, Kemal (2006). "Osmanlı Belgeleri Işığında Denizli Sancağı Hapishaneleri", C. 1, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*, Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınları, s. 440-445.
DAŞCIOĞLU, Kemal (2008). "Osmanlı'da Hapishane Hastaneleri ve Hapishanelerin Sağlık Koşullarına Dair Belgeler", I. Uluslararası-X. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi (20-24 Mayıs 2008), c.2, Konya, s. 999-1013.
DEĞİRMENCİ, Kevser (2011). "XX. YY. Başlarında Nevşehir Hapishanesinin Genel Durumu", I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Basılmamış Bildiri, 16-19 Kasım.
DEMİRBAŞ, Timur (2005). "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi", *Hapishane Kitabı*, Kitabevi Yayınları, s. 3-40.
DEMİREL, Fatmagül (2007). "Osmanlı Hapishanesinin Gardiyanları", *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, Sayı 9, s. 257-264.
DEVELİOĞLU, Ferit (1992). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
FOUCAULT, Michel (2006). *Hapishanenin Doğuşu*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
GAZEL, Ahmet Ali (2005). "Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Bey'in Notlarında Osmanlı Hapishaneleri", *Hapishane Kitabı*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun, Babil Yayınları, s. 143-151.
GÖNÜLLÜ, Ali Rıza (2006). "20. Yüzyılın Başında Alanya Hapishanesi (1906-1919)", *Zindanlar ve Mahkûmlar*, Editörler: Emine Gürsoy-Naskali, Hilal Oytun Altun, Babil Yayınları, s. 57-64.
KALYON, M. Mustafa (2000). *Kütahya'da Selçuklu-Germiyân ve Osmanlı Eserleri*, Kütahya: Kütahya Belediyesi Kütahya Kültür ve Tarihini Araştırma Merkezi Yayınları.
KIZILKAN, Ayşe Ö. (2011). *Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkûmlar (1839-1922)*, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
KÖSE, Osman (2007). "XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devleti'nde Bir Uygulama: İstanbul'da İçki ve Fuhuş Yasağı", *Turkish Studies*, Voume 2/1, s. 105-123.
KURU, Alev Ç. (2004). *Sinop Hapishanesi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
Maşalı Münteha (2002). "Osmanlı'da Ölüm Cezası", *Yeni Türkiye*, Sayı 45, (Mayıs-Haziran), s. 148-161.
SANER, Yasemin. "Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Reflesi: Prangaya Vurma", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar*, Derleyen Noemı Levy-Alexandre Toumarkine, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 163-189.

- ŞEN, Ömer (2007). Osmanlı'da Mahkûm Olmak Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler, İstanbul: Kapı yayınları.
- TEMEL, Mehmet (1999). "Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Yıllarında Türkiye'deki Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi, C. III, Sayı 8, s. 329-348.
- TEMEL, Mehmet (2009). "XX. Yüzyılın Başlarında Mentеше Sancağı Hapishaneleri", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 26, s. 109-135.
- YILDIZ, Gültekin (2002). Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- YILDIZTAŞ, Mümin (1997). Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

Ek 1: Kütahya Hapishane ve Hastanesinin Planı

Kaynak: BOA., DH.MB.HPS., nr., 113/3.

Ek 2 : Kütahya Hapishanesi Genel Görünümü

<http://www.kutahya.gov.tr/galeri/viewphoto.asp?i=y10.jpg&f=eski+kutahya&sh=1080&sw=1920>

Ek 3: Kütahya Hapishanesi Giriş Kapısı

